

YÜZYILLARCA SAKLI KALAN ON DEFİNE: RÂSİH'İN DEFİNELERİ I

Özge ÖZTEKİN*

Lutfuñı a' lâ vü ednâ gördüğün izhâr ider
 Âsmânda naqd-ı encüm hâkde genc-i defîn
 NEF' İ

Özet: 18. yüzyılın başlarında yaşadığı sanılan, hayatı hakkında kaynaklarda kısa ve farklı bilgiler olan Râsîh, Divan sahibi şairlerdendir. Divan'daki "Defineler" makalemizin konusunu teşkil etmektedir. Devrin ahlâkî ve toplumsal yargılarını konu edinen ve nazım şeklinin mesnevi olması yüzünden sıradan diyebileceğimiz bu şiirlerdeki orijinallik, Râsîh'in attığı başlıklardadır. "Define" adı sözlük anlamının dışında, Râsîh Divanı'nda daha farklı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şekildeki kullanımına, inceleyebilme imkanı bulabildiğimiz hiçbir kaynaktan rastlayamadık. Nasihat-nâme türündeki bu didaktik eserin adına niçin "Define" denilmiştir? Muhtemelen Râsîh, verdiği nasihatları insan hayatı için bir kazanç ve hazine olarak görmesinden dolayı her bölüme bu ismi vermiş olmalıdır. İki yüzyıl boyunca Râsîh Divanı'nın sayfaları arasında saklı kalan, elimizden geldiğince gün ışığına çıkarmaya çalıştığımız bu on Define'nin bir hazine olarak değerini hâlâ koruduğuna inanıyoruz.

Anahtar Sözcükler: Define, mesnevi, nasihat-nâme.

Summary: Râsîh, ho was supposed to live in the early 18 th century and about whom there is little and various information on his life, is a poet of Divan owner. The "Defineler" which is placed in this Divan constitutes the subject of our article. These poems that deal with the moral and social aspects of its period, can be called as ordinary due to its verse form which is mesnevi. Originality in this poems are derived from the titles which was put by Râsîh. The name of "Define" is appeared in a different meaning in Râsîh's Divan, apart from its dictionary meaning. We could not encounter such a usage in any source which we had possibility to search for. Why is this didactic work, in the form Nasihat-nâme, called as "Define"? Probability, while Râsîh considers the advices he gives as a vital profit and treasure for the humanity, he must have given this name to each part. We believe that these ten Define's which remained hidden in the pages of Râsîh's Divan and which we tried to reveal at our best still preserve their value as a treasure.

Keywords: Define, mesnevi, nasihat-nâme

* Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi

XVIII. yüzyılın başlarında yaşadığı sanılan, hayatı hakkında kaynaklarda kısa ve farklı bilgiler olan Râsîh, Divan şiirinin önde gelen sanatçılarından olmasa da “üstüne” redifli gazelinin matla beyitinin dönemin ünlü şairi Nedim tarafından tazmin edilmesi ile bugüne ulaşmıştır. Yaklaşık olarak 1560 beyitten oluşan bir divana sahiptir. Yüksek lisans tezi olarak hazırladığımız bu eserin Ankara Milli Kütüphane’de bir, İstanbul Kütüphaneleri’nde de iki nüshası bulunmuştur. Divan’ın muhteviyatı şöyledir: Biri kaside diğeri gazel tarzında 2 Münacat, yine gazel tarzında bir Na‘t-ı Şerif, muhteva açısından kasideye benzeyen yalnızca vezin ve kafiye bakımından mesnevi nazım şekline uyan Mektûb-ı Manzûm Berây-ı Ruz-nâmecî-zâde, devrin ahlâkî ve toplumsal yargılarını yansıtan ve Defâin başlığı altında hikâyelerle birlikte 10 define ve 1 hatimeden oluşan bir mesnevi, 2 lugaz, 110 gazel, Rubâiyat başlığı altında 13 rubâi, 16 kıta ve 34 nazm, 1 murabba, 1 muhammes, 1 tahmis, 1 müseddes, esas metinde Terci-i Bend başlığı atılmasına rağmen vasıta beyiti her hanenin sonunda değiştiği için Terki-i Bend şeklinde düzelttiğimiz 1 terki-i bend, Müfredât başlığı içinde 34 metâli, 11 müfred ve ayrıca 21 tarih (Öztekî 1997: 17).

Divanda yer alan Defineler oldukça ilginçtir. Konusu ve nazım şeklinin mesnevi olması yüzünden sıradan diyebileceğimiz bu şiirlerdeki orijinallik, Râsîh’in attığı başlıklardadır. Neden Define başlığını seçtiğini açıklamadan önce kelimenin asıl anlamı üzerinde duralım: “Define” kelimesi Arapça defn kökünden olup Türkçesi “gömü”, Farsçası “genc”dir. Sözlük anlamı toprağa gömülmüş altın, gümüş gibi değerli eşya ve para demektir. Define imajı, eski edebiyatımızda daha çok tılsım ve yılan ile kullanılır:

Güya bazı zenginlerin, hükümetin, padişahın altın ve mücevherat gibi servetleri yere gömülürken kimsenin el sürmemesi ve çalmaya teşebbüs etmemesi, edceklerin de bir fenalığa uğraması için tılsım yapılmış. Bu defineleri muhafazaya birer yılanı muvazzaf tutarlarmış (Onay 1993: 118).

“Define” adı yukarıdaki anlamının dışında, Râsîh Divanı’nda daha farklı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şekildeki kullanımına, inceleyebilme imkânı bulduğumuz hiçbir kaynaktan rastlayamadık. Mesnevi nazım şekliyle yazılmış, “nasihat-nâme” sayılabilecek bu eserin adına niçin “Define” denilmiştir? Muhtemelen Râsîh, verdiği nasihatları insan hayatı için bir kazanç ve hazine olarak görmesinden dolayı her bölüme bu ismi vermiş olmalıdır.

Bu noktada, “ahlâk kitapları”, “siyaset-nâmeler” ve “nasihat-nâmeler” gibi kavramların ne olduğunun açıklanmasında fayda vardır.

Ahlâk kitapları insanların iyiye, doğruya ve güzele ulaşmak için neler yapması gerektiğini anlatan didaktik eserlerdir. *Kâbus-nâme* ve *Pend-nâme* ile bunların çevirileri birer ahlâk kitabıdır. *Kâbus-nâme*, İran edebiyatının önemli eserlerinden olup, H. 475'de Emir Unsurü'l-Ma'âli Keykâvus tarafından oğlu Geylanşah'a yazılmıştır. Önsözünde müellif kitabını "nasihat-nâme" diye adlandırmasına rağmen, ilk zamanlardan beri *Kâbus-nâme* olarak şöhret bulmuştur. Adı geçen *Kâbus*, Geylanşah'ın dedesinin adı olup sülale içinde tanınmış bir kişidir. Eserde tıp, nücüm, şiir, musiki, ahlâk, sanat, siyaset, askerlik ve ticaret gibi konulara değinilerek bir insanın edinmesi gereken hayat bilgileri verilmiştir. Türkçe'ye yapılan çevirileri arasında Mercimek Ahmet'in tercümesi önemlidir (Kut 1989: 239). *Pend-nâme* ise daha çok İslami temele dayanan ahlâk ve görgü kurallarını veziz ifadelerle değerlendirerek insanlara öğütler verir. İran edebiyatından Attar'ın *Pend-nâme*'si, bu türün en tanınmış örneğidir. Attar, ahlâkî konuları tasavvuf açısından işlemiştir. Türk edebiyatında pek çok tercümesi yapılmış, sadece dini konulu değil, sosyal muhtevalı *pend-nâmeler* de yazılmıştır. Örneğin Güvâhi'nin *Pend-nâme*'si daha çok şairin çevresinde gördüğü, duyduğu veya kendi başından geçen olayları anlatmaktadır (Hengirmen 1983: 17).

Siyaset-nâmeler, devlet yönetimiyle ilgili eserlerdir. Bunlar da bir bakıma ahlâk kitaplarıdır. Çünkü siyaset-nâmelerin özünü dinin ilkeleri oluşturmakta, din ise karşımıza büyük ölçüde ahlâkî bir kurum olarak çıkmaktadır. Ele aldığı başlıca konular: Bir hükümdarın nasıl olması gerektiği, dinin ve ahlâkın emirleri, devlet işlerinin bilgisizlere verilmemesi ve memleket yönetiminin dayandığı esaslardır. Yazıldıkları çağın düşünce dünyasının ürünüdürler (Özkırmılı 1992: 29-32).

Nasihat-nâmeler ise, ahlâkî öğütleri konu edinen mensur yapıtların genel adıdır. Konu ve amaçları bakımından onlar da ahlâk kitapları arasında yer alır (Özkırmılı 1992: 32). Özellikle manzum nasihat-nâmeler ahlâkî, dinî ve toplumsal öğütler vererek okuyucuyu zamanın şartlarına göre yetiştirmek maksadıyla kaleme alınmış olduklarından baştan başa hikemî sözlerle doludur. Okuyucuya verilmek istenen her ahlâkî prensip ya bir hikâye veya bir latife ile anlatılır (Özkan 1991: 223). Nasihat-nâmeler, genel ahlâk konusunda öğüt vermek için yazılabildiği gibi, dar anlamda çeşitli meslek sınıflarını uyarmak için de yazılabilir. Bu konuda şöyle bir sınıflandırma yapılabilir:

A. KONULARINA GÖRE NASİHAT-NÂMELELER:

1. Dinî-Tasavvufî Nasihat-nâmeler (Ahmed Fakih, *Çarh-nâme*; Yunus Emre, *Risâletü'n-Nushiyye*; İbrahim Gülşenî, *Pend-nâme*)

2. Sosyal Muhtevalı Nasihat-nâmeler (Yusuf Has Hacip, *Kutadgu Bilig*, *Güvâhî*, *Pend-nâme-i Güvâhî*, Cemâlî, *Risâle-i Durûb-ı Emsâl*)
3. Çeşitli İlimlerle İlgili Nasihat-nâmeler (İshak Rızaî, *Nazmu 'l-Ulûm*)

B. NAZIM ŞEKİLLERİNE GÖRE NASİHAT-NÂMELER:

1. Mesnevi Şekliyle Yazılan Nasihat-nâmeler (Yusuf Has Hacip, *Kutadgu Bilig*, Refî'î, *Beşâret-nâme*, Gülşenî, *Dil-güşâ*, Şemsî, *Deh-murg*)
2. Kaside Şekliyle Yazılan Nasihat-nâmeler (Ahmed Fakih, *Çarh-nâme*, Adnî, *Pend-nâme-i Adnî*)
3. Gazel Şekliyle Yazılan Nasihat-nâmeler (Muhyüddin Kadirî, *Nasihât-nâme*)
4. Terci-i Bend Şekliyle Yazılan Nasihat-nâmeler (Ruşenî, *Pend-nâme-i Ruşenî*, Gubârî, *Pend-nâme-i Gubârî*, Zâtî, *Pend-nâme-i Zâtî*)

C. TE'LİF VEYA TERCÜME OLUŞLARINA GÖRE NASİHAT-NÂMELER:

1. Te'lif Olanlar (Ahmed Fakih, *Çarh-nâme*, Yunus Emre, *Risâletü'n-Nushiyye*, Gülşenî, *Dil-güşâ*, Yetimî, *İbret-nâme*, Bihiştî, *Heşt Behişt*, Nâbî, *Hayriyye*)
2. Tercüme Olanlar (Nazmî, Zaifî ve Şemsî'nin *Pend-i Attar* çevirileri, Hoca Mesud ve Zaifî'nin *Büstân* çevirileri) (Kaplan 1995: 2).

Bu tasnifin ışığında, Râsîh'in Defineler'inin konusuna göre sosyal muhtevalı, nazım şekline göre mesnevi ve te'lif veya tercüme oluşuna göre de te'lif bir eser olduğunu söyleyebiliriz.

Definelerin muhtevalına geçmeden önce şekil özellikleri üzerinde de kısaca duralım: Eser, mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Eserin tasnifi, klasik mesnevi düzeninden farklıdır. Râsîh şiirine besmele ile başlamaz. Tevhid ve münâcât da yoktur. İlk definenin başlığı "Na't-ı Resûl-i Ekrem"dir. Mi'râc, mu'cizât, medh-i çehâr-yâr, padişah için ve herhangi bir devlet büyüğüne övgü de Râsîh'te yer almaz. Konunun işlendiği bölüm ise ahlâkî mesnevilerdeki gibidir. Şair her definesinde ayrı bir mevzu üzerinde durduğu için 10 farklı konu seçmiştir. Bunlar; kendisi için önemli olan, yaşadığı dönem hakkında fikir veren, nasihat dolu konulardır. Şair, düşüncelerinin sağlam bir zemine oturması için her definenin ardından, o konuyla ilgili temsil niteliğinde bir hikâye anlatır. Definelerini bitirdikten sonra, Hâtîmetü'd-Defâ'in başlığı altında bitiş bölümüne geçer. Şiir, toplam 587 beyittir. Aruzun cedit bahrinin kısa bir kalıbı olan Fe' ilâtün/ Mefâ' ilün/ Fe' ilün ile yazılmıştır.

Şimdi, sırasıyla bu definelerin içindeki hazineleri bir bir ortaya çıkaralım¹:

Birinci Define: Peygamber'e Na't

Hz. Muhammed için yazılmış 26 beyitlik bir şiirdir. Hikâye kısmı yoktur. Râsih, Peygamber'in övgüsünden önce, insana irfan hazinesini açan ve ihsanı bol olan Tanrı'ya şükrederek şiirine başlar:

Hamd ü minnet Hudâ-yı Mennâna
Genc-i 'irfânı açdı insâna (D1/1)

Tanrı'nın çeşit çeşit insan yarattığını söyledikten sonra, Peygamber'e geçer. Hz. Mustafa'nın tüm âlemin şahı olduğundan ve dört halifesinin bulunduğu bahseder:

Cümlaye kıldı şâh-ı 'âlî-câh
Hâzret-i Muşafâyı ol Allâh (D1/5)

Eyleyüp anı Hâcî-i Dü-serâ
Çâr-yârı halife itdi aña (D1/7)

Mirac olayını duyar duymaz hemen inandığı için "Şiddik" lakabını alan Hz. Ebubekir'den,

Şiddik ile bendesi olup Şiddik
Oldı ol şâha yâr-ı gâr-ı şefîk (D1/8)

Haklıyı haksızdan ayırt ederek adaletli davranmakla ün kazandığı için "Fârûk" lakabını alan Hz. Ömer'den,

'Adl ü dâd ile Hâzret-i Fârûk
Şer' in icrâ iderdi sük-be-sük (D1/9)

Kuran-ı Kerim'i çoğalttırıp önemli merkezlere göndermesiyle "Câmi'ü'l-Kuran" lakaplı Hz. Osman'dan,

Kân-ı hilm ü hayâ olan 'Osman
Oldı emriyle Câmi'ü'l-Kur'an (D1/10)

Yüzünü hiç puta döndürmediği ve savaş alanında döne döne savaştığı için "Kerrâr" lakaplı Hz. Ali'den,

Râh-ı 'aşkında Hâzret-i Kerrâr
Oldı şevk ile şaf-der-i kerrâr (D1/11)

¹ Çalışmamızda asıl metinden örnek aldığımız beyitlerin ait oldukları yerleri kısaltmalarla gösterdik. Mesela, (D5/10) şeklindeki gösterimde D harfi defineyi, 5 rakamı definenin numarasını, 10 sayısı ise beyit numarasını vermektedir.

şeklinde söz ettikten sonra Tanrı'ya dua etmeye başlar.

Tanrı'dan kerem gösterip ihsan etmesini, kendisinin de bu bağışa layık olmasını diler:

Ya İlahi kerem kı! ihsân it
Luṭf ü ihsâna bizi şâyân it (D1/15)

Günahlarının çok olduğunu, bundan dolayı yüzü ne kadar kara olsa da rahmet denizi umduğunu söyler:

Ya İlahi günâhumuz çoḡdur
Saña lâyıḡ bir işümüz yoḡdur
Ne kadar çoḡ olursa bizde günâh
Yüzümüz her ne deñlü olsa siyâh
Umaruz baḡr-ı raḡmetüñ yâ Rab
Maḡv idüp şüst ü şü ide anı hep (D1/21,22,23)

Son olarak tekrar af diler:

'Afv idüp raḡmetüñle cürmümüzi
Şâd dersin cemâlüñ ile bizi (D1/26)

İkinci Define: İlim ile Cevher Saçan Bilginler

Râsih'in ikinci definesi, 45 beyiti hikâye başlığı altında olmak üzere toplam 58 beyitten oluşmaktadır. Şair önce Tanrı'dan gönlünü ilim nuru ile aydınlatmasını ister. Çünkü doğru yolun kılavuzu ilimdir:

Nür-ı 'ilm ile rüşen it dilümüz
Gül-i fazl ile gülşen it dilümüz
'İlmür reh-nümâ-yı semt-i hüdâ
'İlm ile bulunur rızâ-yı Ḥudâ (D2/29, 30)

Din, bilginlerin gayreti ile sağlamlaşmıştır. Dinin direği onlardır:

'Ulemâ ile oldı dîn metîn
'Ulemâ oldılar 'imâdü'd-dîn (D2/32)

Râsih, söylediklerinden ibret alınması için bir hikâye anlatmaya başlar: Eskiden geçimini balıkçılıkla sağlayan bir avcı varmış. Tuttuğu balıklardan kimini satar, kimini de yermiş. Bir gün yine denize oltasını atmış beklerken, uzaktan hararetleli bir şekilde tartışarak gelen iki adam görmüş. O kadar bağırıyormuş ki, suda balıklar kaçışmaya başlamışlar. Bundan rahatsız olan balıkçı onları uyarmış:

Mâni'-i rızkum olduñuz hayfâ
Ne bu ceng ü cedel ü bu ğavġâ (D2/48)

Ama sözünü dinleyen kim? Onları susturmak için tuttuġu balıkların yarısını vermiş. Bu ateşli tartışmanın ne üzerine olduġunu sorunca şöyle bir cevap almış:

Didiler kim mesâ'il-i ħünşâ
Bize oldu vesîle-i ğavġâ (D2/56)

Bunu duyan balıkçı şaşırmiş:

Didi müşkil bir iken oldu iki
Ya bu ħünşâ didükleri ney ki (D2/57)

Bilginler hemen açıklamışlar:

Didiler kim aña dinür ħünşâ
Hem müzekker ola vü hem ünşâ (D2/58)

Aradan uzun bir zaman geçmiş. Balıkçı yine bir gün oltasını suya atmış beklerken dünyada kimseye nasip olmamış, benzeri görülmemiş, tuhaf bir balık tutmuş. Önce şaşırmiş, sonra da Tanrı'ya şükretmiş. İçinden, "Bu balık olsa olsa padişaha layıktır" diye geçirmiş. Doğruca padişahın huzuruna çıkmış. Sultan bu muazzam balığı görünce hayran kalarak, balıkçıya bin altın verilmesini emretmiş:

Çaldı mâhiyyetinde çün hayrân
Didi biñ altın cyleñüz ihsân (D2/67)

Vezir, balıkçıya bin altın verileceğini duyunca hemen araya girmiş:

İtme böyle ħazîneñi itlâf
Ne revâ tâ bu mertebe isrâf (D2/69)

Padişah, sözünden asla dönmeyeceğini söyleyince vezir, durumu kurtarmak için avcıdan balığın eşini getirmesini istemiş. O anda hünsa bahsini hatırlayan avcının cevabı şu olmuş:

Didi bu mâhiyân da ħünşâdur
Eşe yok ihtiyâcı yek-tâdur (D2/77)

Bunu duyan padişah, lutuf ve ihsanını bir kat daha arttırmış. Vezire kızarak, "Sen de bin altın vereceksin" diye emretmiş. Böylece iki bin altın alan balıkçının mahzun kalbi sevinmiş.

Râsih, hikâyenin sonunda şu öğüdü verir: Kalbini ilimle, bilgiyle doldur. Ulema meclisinde iyilik çoktur. Sen onu iste, başkası sana lazım değildir. İki dünyanın da mutluluğu ondadır:

İtdi bir lafzı iki biñ altun
‘İlmle kalbün idegör meşhûn
‘Ulemâ meclisinde çokdur hayr
Anı iste saña ne lâzım gayr
Andadur anda devlet-i dâreyn
Ola erbâb-ı ‘ilm ile mâbeyn (D2/82,83,84)

Üçüncü Define: Dünya Fanidir

Râsih’in üçüncü definesi, 38’i hikâye başlığı altında olmak üzere toplam 58 beyitten oluşmaktadır. Bekası olmayan dünyayı, sağlam bir zincirle bağlamak bile kâr etmez. Bu yüzden Tanrı’nın verdiklerine şükretmek gerekir:

Her ne ihsân ki eylemiş Mevlâ
Hamd ü şükr eyle kıl kanâ‘at aña (D3/93)

Eğer bir olayın olacağı kaderde varsa mutlaka başa gelir. Ama nasibin yoksa buna çare yoktur. Çünkü takdir neyse o olur. Önceden tedbir almak bir fayda getirmez:

Hep olur iktizâsı taqdîrûñ
Aççe itmez senûñ bu tedbirûñ (D3/94)

Bu fani âlemde mağrur olmak insana yakışmaz. Zira, dünya kimseye kalmaz:

Olma mağrûr-ı devlet-i fânî
Şanma bâkî kalur saña anı (D3/95)

Râsih, “İşte dünya böyledir, gam yeme, gel bir hikâye dinle” diyerek hikâyesine başlar: Eskiden çok fakir, bir yerde iki akçe görmeyen, avare bir kişi varmış. Bugünkü deyişle meteliğe kurşun attığı için, bakır parayı görünce sızlanırmış. Yıldızla kemend atacak kadar müflismiş:

Füls-i aħmer görünce âh iderem
Müflisem yılduza kemend ataram (D3/109)

Bir gün başka bir ülkeye gitmeye karar vermiş. Belki orada şansının açılacağını düşünerek alıp başını gitmiş. Yolda bir handa gecelemiş. Konuşacak kimsesi yokmuş. Bir taşı yastık yapmış. Öyle sıkıntılıymış ki, kederinden inleyerek defalarca elini duvara vurmuş. Ansızın eline bir iplik dolanmış. Hemen çekmeye başlamış. Bir de ne görsün, garip bir kese eline gelmez mi?

Biri şokup şikâf-ı dîvâre
Meger unıtmış anda bî-çâre (D3/120)

Keseyi açıp baktığında içinin altınla dolu olduğunu görmüş. Derhal alıp bir şehre giderek orada tüccar olmuş. Bir sene boyunca pek çok mal alıp satmış. Tanrı, bahtını açık etmiş. Bu arada Yemen'e gitme fikri kalbine düşmüş ve bulunduğu yerden ayrılmış:

Olup âhir murâdına nâ'il
Yemene oldı yümn ile vâsıl (D3/128)

Yemen'e gelir gelmez elindeki parayla yine mal almış, alışveriş yapmış. Bir gün oradan da ayrılmış ve benzerini kimsenin görmediği, bambaşka bir yere gelmiş. Burada dar bir geçit varmış:

Vâkı' olmuşdı anda bir der-bend
Ki tariğ-i 'ubûrı itmiş bend (D3/133)

Önce kendisi geçmiş. Arkadan, sahip olduğu katar köprüünün yarısına kadar gelmiş ama tam bu sırada "Kahhâr" Tanrı'nın kahrı erişmiş ve köprüünün zincirleri kopmuş:

Oldı zencirler güsiste hemân
Ka'r-ı der-bende oldılar perrân (D3/139)

Bütün malı mülkü bir anda yok olan adam, tekrar eski sefil yaşantısına geri dönmek zorunda kalmış:

Gitdi māl ü menâl yek-pâre
Kaldı evvelki gibi bî-çâre (D3/141)

Râsîh, hikâyesinin sonunda yine öğüt verir ve fani dünyanın hali bu olduğu için, irfan ilminin elden bırakılmaması gerektiğini söyler:

Böyledür hâl-i devlet-i fânî
Koma elden 'ulûm-ı 'irfânî
Añlar iseñ 'aceb naşîhatdur
Ne naşîhat kelâm-ı hikmetdür (D3/142,143)

Dördüncü Define: Hilekârlardan Sakınmak Güçtür

Râsîh'in dördüncü definesi, 51 beyiti hikâye başlığı altında olmak üzere toplam 74 beyitten oluşmaktadır. Şair, tüm Muhammed ümmetinin hile erbabından korunması için Tanrı'ya dua ederek şiirine başlar:

Şakla erbâb-ı hîleden ya Rab
Cümleten ümmet-i Muhammedi hep (D4/144)

İşi hile olanın, sonunda eziyet ile can vereceğini söyler:

Hîle ile iş işleyen her bâr
Cân virür miñnet ile âhîr-i kâr (D4/148)

Hilekârlar önce Hak suretindeymiş gibi görünür. Sözlerine güvenilip, merhamet edilir. Sanki hile bilmez gibi dururlar. Ama görünüşe aldanmamak gerekir:

Neler itdi cihânda mekkârân
Güş idince kişi olur hayrân (D4/165)

Hikâye şöyledir: Hile konusunda kimsenin erişemediği bir adam varmış. Şeytanlıkta İblis'in hocası, hile mekânının pusuya yatmış tilkisi, her sahtekârın kendisinden aldatmaca öğrendiği bu adam hile erbabının piri imiş. Ama ak sakalı sayesinde bir rind gibi durur, ayıbı örtüldüğü için aksine şüphe edilmezmiş:

Ak şakal oldı aña ser-mâye
Çok medâr idi 'aybın örtmeye (D4/171)

Bir gün pazarda bir "meh-i Ken'ân" görmüş:

Bir gün ol rind-i keşti-i cihân
Gördi bâzârda bir meh-i Ken'ân (D4/174)

Delikanlı o kadar güzelmış ki, kaşları misk kokulu bir keman, kirpikleri gönül delen bir ok, güzel siyah gözleri istigna tepesinin iki şahini, boyu güzellik bahçesinin servisi ve yanakları da o bahçenin gülleri imiş. Giydiği bütün ipekli elbiseler iyi, kaliteli giysilermiş. Orada, zengin bir tüccarın açtığı bir dükkân varmış. Gencin buraya gittiğini gören yaşlı adam da peşinden koşmuş. Hemen bir hile düşünmüş:

Anda bir hîle fikr idüp derhâl
Geldi dükkân önüne sâye mişâl (D4/184)

Birden inlemeye başlamış. Kanlı bir suyu andıran gözyaşları sel gibi boşanıyormuş. Çarşıda öyle bir velvele koparmış ki, onu görenler şaşırılmışlar. Neden böyle feryat ettiğini sormuşlar. Fakat ağlamaktan halini anlatamıyor, gizli sırrını açıklayamıyormuş:

Giryeden hâlini beyân idemez
Sırr-ı ser-bestesin 'ıyân idemez (D4/192)

Sonunda güçlkle, aslında bir oğlunun olduğunu ama kendisine zulmedilerek çocuğunun elinden alındığını söylemiş. “Öyle bir oğlan ki, devran benzerini görmemiş. İlimde eşsiz, hem müfessir hem muhaddis. Tıpkı bu oğlana benziyor. Sanki yarım elma bu, yarım elma o” demiş. Yine ağlayıp inlemeye başlamış:

Böyle didi vü düşdi yine hemân
Başladı itmege yine efgân (D4/205)

Anlattıklarına herkesin yüreği yanmış. Adam, kendisine şefkat gösterildiğini görünce sarılıp oğlanı öpmüş:

Geh lebin geh ruhın öpüp her dem
Nâle eylerdi arada muhkem (D4/209)

Sonra, hasret ahı ve iniltisiyle geldiği yere gitmiş. Onu izleyenler yaptıklarını gerçek sanmışlar, hilesini anlamamışlar. Neden mi? Çünkü ak saçlı, gözü yaşlı, mükellef bir insanın sözüne elbette inanılır. Hatta ismi iyilikle anılır:

Kendüsi bir mükellef âdem ola
Şakalı aq ü çeşmi pür-nem ola
Sözüne elbet i'timâd olunur
Zikr-i hayr ile nâmı yâd olunur (D4/216,217)

Beşinci Define: İnsanın Selameti İçin Dilini Tutması Şarttır

Râsih'in beşinci definesi, 21'i hikâye başlığı altında olmak üzere toplam 33 beyitten oluşmaktadır. Şair, boş yere saçma söz söylenilmemesi için bu beyitleri yazdığını belirtir. Zira, insanın başına ne gelirse, hep dili yüzündendir:

Mübtelâ-yı belâ iden her bâr
Kişiyi kendi dilidür ey yâr (D5/218)
‘Âkıl iseñ lisânını pek tut
Dilüñe her ne gele söyleme yut (D5/220)

Ama bazı insanlar, kendilerine zarar getirebileceğini düşünmeden, bu iyidir veya bu kötüdür demeyip dillerine geleni söylerler:

Söyleyüp bir lañife zu'm eyler
İder ammâ ki kendüsine zârâr (D5/223)

Aslında şaka yapmak güzeldir. Ancak, her sözün söyleneceği bir zaman vardır. Yerli yersiz konuşmak doğru olmaz:

Gerçi hoşdur lañife de haqkâ
Her maqâlün maqâmı var ammâ (D5/225)

İnsan, yaşlılarıyla her türlü latifeyi yapabilir. Fakat, kendinden büyüklerle şakalaşmakta fazlasıyla zarar vardır:

Kendi ebnâ-yı cinsüñ ile hele
Ne laîfe eyler iseñ eyle
Lîk senden büyük kişiyle şaka
İtmede var ziyâdesiyle ħaĥâ (D5/226,227)

Râsih, söylediklerine delil olması için bir hikâye anlatır: Sakalları köse, şeytanlıkta üstüne yok, hilekâr bir keçi varmış. Sürüden ayrılarak ormana sığınmış. Bir gün, fazlasıyla büyük bir kurdun geldiğini görmüş. Onu korkutmak için bağırılmış. Kurt, bu sesin avcıdan geldiğini zannederek korku içerisinde, gücü yettiğince koşarak kaçmış. Bir de dönüp arkasına baktığında ne görsün?

Gördi kim kendüye bu rengi viren
Bir büz-i küsec ü za'îf-beden (D5/239)

İçini yakan gazap ateşiyle dönüp hemen o edepsizi tutmuş. Tam boğazını kesecekken, keçi feryat ederek kurdun ayağına kapanmış. Bunu gören kurt şöyle demiş:

Gurg didi ne cân ile beni sen
Korĥudup eyledüñ bunuñ gibi fen (D5/243)

Zavallı keçinin cevabı şu olmuş:

Didi vallâhi yok benüm cürmüm
Ĥorata itmek idi maĥşüdum (D5/244)

Ama ne yapsa nafiye, sonunda kurt keçinin canını almış. Kıssadan hisse:

İşte gör kişiye ne eyler dil
Dilüñi zabĥ it olma ĥiĥ ġâfil (D5/249)

Altıncı Define: Çocuklar ve Gençler İçin Birkaç Nasihat

Râsih'in altıncı definesi, 40'ı hikâye başlığı altında olmak üzere toplam 60 beyittir. Şair için gençlik, yol kesen bir düşmandır. Onun gibi bir bela yoktur. Bunda güzellik ve cazibenin de suçu vardır:

Tâzelik gibi bir belâ yokdur
Ĥüsn ü ânuñ ħabâĥati çokdur (D6/253)

Çocukları kandırma konusunda sanat çoktur. Bundan daha kolayı olamaz:

Şayd-ı eḫfâlde şanâyi' çok
Lîk bundan ziyâde âsân yok (D6/260)

Râsih, “Nasihatimi masal diye düşünme, bu macerayı dinle ve ibret al” diyerek hikâyesine başlar: Vaktiyle, büyücülükle uğraşan bir adam varmış. Bir periyi avlamak için, ona bin türlü yalan söylemiş ve bir bahaneyle onu güvercinliğe götürmüştü:

Bir ‘aceb murğzâr imiş ol cā
İtmiş anı kebüterân me’vâ (D6/273)

Adam burayı öyle bir anlatmış ki, her taraftan bölük bölük kuşlar bülbül gibi şakırmaktaymış. Seyredeni üzüntüden uzaklaştıran, görülmemiş bir gezinti varmış:

Ṭurfe seyrân idi ‘aceb ‘âlem
Ḥâşılı seyr iden olur bî-ğam (D6/278)

Peri aldanıp, o güzel yerin neresi olduğunu sorunca büyücü, bu eşsiz sarayın aslında kuşların şahının sarayı olduğunu söylemiş. Peri de bu yalana inanmış:

İşidicek o yavricağ anı
Şandı gerçek ola o yalanı (D6/291)

Adam, bir güvercinin kendisine doğru geldiğini görerek ayağa kalkmış. Şaşırarak peri, “bu da kim?” diye sorunca adamdan şu cevabı almış:

Didi kim bu vezîr-i a’zâmdur
Cümle murğdan mükerremdür (D6/300)

Peri iyice hayrete düşmüş. “Peki, bunların şahı yok mudur? Hiç dışarı çıkmaz mı?” demiş. Büyücü, bu soruya da şöyle karşılık vermiş:

Didi ol ıaltaban ol gümrâh
Her zamân taşra mı çıkar hiç şâh (D6/304)

“Eğer onu mutlaka görmek istiyorsan, sarayına gitmen gerekir” diye devam etmiş. Zavallı peri, büyücünün hilesine aldanıp kümesin içine girmiş. Adam da hemen arkasından kümesin kapısını kapamış:

Ḳapayup ıapuyı ḫarîf-i pür-âl
Çekdi ol şûḫa bir eyü mandal (D6/308)

Şair başlangıçta söylediğini, hikâyenin sonunda yine tekrar eder. Anlattıklarının ciddiye alınmasını diler:

Güşına irdi çünkü bu kışşa
Sen daḫi al bu kışşadan hisse (D6/309)

Yedinci Define: Zamane Kadınlarına Asla Güvenilmez

Râsîh'in yedinci definesi, 36'sı hikâye başlığı altında olmak üzere toplam 53 beyitten oluşmaktadır. Şair, kerem sahibi ve günahları affeden Tanrı'ya yalvararak kendisini sevgilinin aşkına esir etmemesini diler. Aslında sadece kendisi değil, hiç kimse kadınlara gönlünü kaptırmamalıdır:

Mübtelâ-yı zen olmağa kimse
'Aqlına reh-zen olmasın kimse (D7/312)

Kadınlara âşık olanlar ya Mecnun olurlar, ya da Ferhat. Onların başına gelenleri de bilmeyen yoktur. Bu yüzden kadının sözüne aldanılmamalı, hatta yüzüne bile bakılmamalıdır:

Şaşkın aldanma 'avratın sözine
Merd iseñ bakma anlaruñ yüzine
Dime vardur muhabbeti baña
İ'timâd eyleme şaşkın aña (D7/316, 317)

Çünkü kadın, kocasının sözünü dinleyip ona bakmadığı gibi, bir de "huzurum yok" diye şikâyet eder:

Ne bakar saña ne ri'âyet ider
Yok huzûrum diyü şikâyet ider (D7/320)

Kocası ölür ölmez düğün yapar:

İrişince saña ecel bir gün
Bir iki gün geçince ide düğün (D7/323)

Evlenirken, "Senden başka kimsenin olmam" diye ne kadar yemin ederse etsin, dul kaldığı zaman daha önce söylediklerinin hepsini yalanlar:

Varmayam ğayra diyü itse yemîn
Anı te'vîl ider ölince hemîn (D7/325)

İşte, bunları ispat etmek için bir hikâye: Eskiden, karısı başına mübtela olmuş bir adam varmış. Tek korkusu, kendisi öldüğü zaman karısının başka birisiyle evlenerek onun adını unutmamasıydı:

Her zamân dir imiş ölürsem eger
Korqaram kim seni ala bir er
Adum añmayasın benüm ğayrı
Tuta yerüm benüm o dem ğayrı (D7/331, 332)

Adam karısına daima, ona ne kadar çok güvendiğini ve ölümü halinde bir daha evlenmeyeceğine inandığını söylemiş:

Ğayra varmayasın benüm cânım
Saña var i' tîkâd ü îmânım (D7/342)

Kadın da kocasını üzmemek için aksi bir şey demez, yeminler edermiş:

Didi varmam kocaya vallâhi
İderüm bunda şahid Allâhı (D7/344)

Günlerden bir gün adam ölmüş. Yalancı karısı, ettiği yeminleri unutup türlü türlü inkâra başlamış. Bu arada kısmeti de açılmış:

Bir iki kimse istedi anı
Gerçi kim hazz iderdi cânı (D7/349)

Ama çoğu yaşlıymış. Kadın, onlara hep şunu söylemiş:

Ben kocaya varur mıyam zîrâ
Nice 'ahd ü yemînüm oldu aña (D7/351)

Sonunda, genç bir tâlibi çıkmış. Delikanlıyı görür görmez âşık olan kadın, önce söylediklerinin hepsini bir kalemde silerek, evlenmek için sabırsızlanmaya başlamış:

Didi bugün hemân nikâh olsun
Şâm-ı fûrkat gidüp şabâh olsun (D7/353)

Yakınları, bu işe çok şaşırılmışlar. “Niye böyle yaptın? Ettiğin yemini unuttun mu? Daha evvel evlenmem demiştin, şimdi niye sözünden dönüyorsun?” demişler:

Kocaya varmayam didüñ evvel
Şıdķuña şimdi kızbüñ oldu bedel (D7/355)

Kadın soğukkanlılıkla, bunun yalan olmadığını, kendisinin sözüne sadık olduğunu söylemiş. “Siz beni yanlış anladınız. Ben evlenmem demedim, yaşlı adamla evlenmem dedim. Yoksa, böyle genç bir delikanlıyı niye sarmayayım?” diyerek lafi çevirmiş:

Ben didüm koca âdeme varmam
Yoħsa böyle cevân niçün şarmam (D7/357)

Râsih, hikâyesinin sonunda tekrar başta söylediklerine dönerek, nasıl bir ahlâk sahibi olduğunu bildiği kadınlardan korunmak gerektiğini, akıllı ve olgun bir insanın, “aklı kısa”lara uymasının delilik olacağını belirtir:

Şaķın ‘avratdan ey kişi řaķın
Nicedür çünki bildük ahlâķın
Nâķışü’l-‘aķla uyma kâmil iseñ
Olma Mecnün eger ki ‘âķıl iseñ (D7/361, 362)

Sekizinci Define: Uyuřturucu Kullanmanın Zararları

Râsih’in sekizinci definesi, 46’sı hikâye başlığı altında olmak üzere toplam 66 beyitten oluşmaktadır. Şair, keyif verici maddeler yüzünden bitkin ve zayıf düşen insanların aslında kendi kendilerini yiyip bitirdiklerini düşünmektedir:

Ey olan keyf ile zebün ü naķıf
Eyledün kendi kendüni taķfif (D8/363)

Bunlara mübtela olanlar, ne yazık ki hem kendilerine hem de diğer insanlara bela olurlar:

Berş ü afyûna mübtelâ olduñ
Halka vü kendüñe belâ olduñ (D8/367)

O zehirle öyle bir dolarlar ki, onlar için uyuřturucu olduktan sonra řu veya bu olmuş fark etmez:

Zehr-i keyf ile ser-be-pâ tılduñ
Keyf kim fark eylemez olduñ (D8/369)

Nihayet vücutları tahrip olur, insanlıktan çıkarlar:

Hâşılı çıkduñ âdemiyyetden
Kalduñ erbâb-ı dille ülfetden (D8/378)

Tiryakilerin ahvâli řu hikâyede verilmiştir: Keyif ehli olan birkaç kişi varmış. Aralarında yaptıkları konuşmalar bile hep afyon ve afyon şurubu üzerine imiş. Uğruna can verecek kadar bu maddelere düşkünlermiş:

Cân virürlerdi berş ü afyûna
Ser virürlerdi gıdâ vü ma’cûna (D8/387)

İçlerinden biri, bulduğu her şeyi yermiş. Özellikle de keyif verici hapları büyük bir iştahla yutarmış. Yine bir gün böyle yapmış. Arkadaşları ona kızmışlar:

Şâhibi izni olmadan âdem
Yer mi bulduđu nesneyi her dem (D8/414)

Adam, pis nefsi yüzünden meğerse çok uygunsuz bir şey yemişmiş. Dostları, bu yaptığını diğer insanların duyması halinde, kendileri için hiç de iyi olmayacağını anlatmışlar:

İşidürse bunu ger zırafâ
Nic'olur hâlümüz bizüm hayfâ (D8/428)

Hikâyenin sonunda, dillerine ne gelirse söyleyerek onu kınamışlar:

Her tarafından zebân-ı ta'ne ile
Söylediler ne geldi ise dile (D8/428)

Dokuzuncu Define: İçki İçmenin Zararları

Râsîh'in dokuzuncu definesi, 22'si hikâye başlığı altında olmak üzere toplam 37 beyitten oluşmaktadır. Şair, şarap içerek sarhoş olmanın kötülüğünü anlatarak şiirine başlar:

Olma cām-ı şarâb ile ser-mest
İtme peymâne-i vefâyı şikest (D9/430)

Mert olan kimsenin, kötülüklerin anası şaraptan uzak durarak sakınacağını söyler:

Merd olan andan ictinâb eyler
Öyle ümmü'l-ğabâişî n'eyler (D9/434)

Çünkü içki, fitne ve belanın sebebidir:

Bâdedür bâdî-i fesâd ü fiten
Bâdedür bâ' iş-i belâ vü mihen (D9/438)

Tanrı katında da günahı vardır. İçki içen insan sadece kendisine zarar vermekle kalmaz, etraflarındakilere de rezil rüsva olur. Akli başından gittiği için, kafasına ne eserse onu yapar. Eline her ne verirse yer:

Hâtruña ne gelse eylersin
Elüñe her ne virseler yersin (D9/441)

Şairin, buna örnek olarak verdiği hikâye şudur: Biri afyon düşkününü, biri de içkici iki arkadaş varmış. Bir gün içkici adam, tiryakinin elinde biraz helva olduğunu görmüş. Helva ama bilinen helvalardan değil, afyon macunu ile yapılmış bir helvaymış bu. Hemen arkadaşının elinden alarak yemeye başlamış. Lakin, karnı doymamış. "Daha yok mu?" diye sorunca tiryaki şöyle cevap vermiş:

Didi tiryâkî kalmadı artık
Bende bir nesne cânına lâyıq (D9/453)

İçkici direktikçe direktmiş. Tiryaki, onun bitmek bilmeyen ısrarlarına dayanamayıp, asla yenilmeyecek bir şeyi önüne koymuş. Adam büyük bir iştahla tabağındakini yemiş. Yer yemez de ne olduğunu anlamış. Birden akli başına gelerek yüzünü ekşitmiş. Fakat olan olmuş:

Didi hışm ile bunda yok lezzet
Nedür aşlı ne oldu keyfiyyet

Rind-i hâzır-cevâb-ı tiryâkî
Böyle hezl eyledi o nâ-pâki (D9/461,462)

İşte kıssadan hisse: Ey mübtela, asla şaraba meyletme. İçkinin insana neler yaptırabileceğini bilmek istiyorsan, bu hikâyeyi yabana atma!

Onuncu Define: Alma Mazlumun Ahını Çıkar Aheste Aheste

Râsîh'in onuncu definesi, 86'sı hikâye başlığı altında olmak üzere toplam 101 beyitten oluşmaktadır. Kötülük yapanlar, sonunda kendilerini de yakarlar. Bunun sonucunda kalplerine üzüntü, canlarına eziyet gelir:

‘Âkıbet saña bir belâ götürür
Dile ğam cânuña cefâ götürür (D10/473)

Ama Tanrı'nın adaleti mutlaka gerçekleşir. Hiç kimsenin yaptığı kötü iş yanına kâr kalmaz:

İtdüğüñ lîk yanına kalmaz
Şanma kim dâdını Ğudâ almaz (D10/477)

Râsîh, “Mazlumun ahından hazer eyle, gel bu temsile nazar eyle” diyerek hikâyesine başlar: Vaktiyle bir eşek, bir kurt, bir de tilki varmış. Bunlar birlikte bir seyahate çıkmışlar. Dağları aşarak ovaya gelmişler. Kurt ve tilki avlanmak için ne kadar gezdilerse, bir türlü yemek bulamamışlar. Nihayet, açlıktan güçsüz düşmüşler:

Olmadılar ğıdâya fırsat-yâb
Cü'-ı kelb itdi anları bî-tâb (D10/485)

Eşeğin ise böyle bir derdi yokmuş:

Ğar ise dâ'imâ eyler idi çerâ
Yoğıdı anda kayd-ı çün ü çirâ (D10/486)

Kurt ve tilki onu kıskanmışlar. Bunun haksızlık olduğunu düşünüyorlarmış:

Hîç taħammül olur mı bu derde
Biz cefâlarda ol şafâlarda (D10/489)

O kadar açlarmış ki, bir bahaneyle onu yemeğe karar vermişler:

‘Âlem içinde bitmez iş yok çün
Anuñ işin bitirelüm bugün (D10/494)

Ansızın eşeğin yanına gitmişler. Tilki derin bir ah çekmiş. “Dostlar, beni dinleyin” demiş. Kendilerinin günahkâr olduğunu, eğer suçlarını bir bir anlatırlarsa hangisinin daha kabahatli olduğunu bilineceğini söyleyerek eklemiştir:

Her kimüñ cürmi kim ziyâde ola
Diyelüm kim cezâsın ol da bula (D10/502)

Kurt bu teklifi kabul ettiğini belirtince, eşek de razı olmuş. O zaman tilki kurda dönerek önce onun anlatmasını istemiştir:

Gurga didi o dem hemân rübâh
Eyle taqrîr mâcerâ-yı günâh (D10/505)

Kurt da anlatmaya başlamış. Bir zaman, bir koyun avladığını ve eziyetle karnını yardığını söylemiş. Bunun üzerine bağırarak koyunu, ciğerinden başlayarak yediğini belirtmiş:

İşte cürmüm benüm budur ancak
Nice ketm ideyüm bilür anı Hâk (D10/509)

Arkasından tilki konuşmaya başlamış. Vaktiyle, ancak on tavuğa sahip bahtsız bir fakirin olduğunu, yumurtaları satarak hayatını kazandığını anlatmış. Kendisinin, tavukları birer birer kafeslerinden çıkararak hepsini öldürdüğünü söylemiş:

Bundan özge daği günâhum yok
Gerçi eylerler iftirâlar çok (D10/517)

Sonunda sıra zavallı eşeğe gelmiş. Eşek, onlara kıyasla kendisinin hiçbir suçu olmadığını söylemiş. Kurt ve tilki bu sözü işitince, eşeğe gözlerini dikerek şöyle demişler:

Didiler hay kâfir-i bî-dîn
Hiç olur mı kişi günehten emîn (D10/524)

Eşek, daha önce söylediklerini yine tekrarlamış. Onların yaptıklarına oranla kendisinin bir suçu olmadığını, yoksa elbette günah işlediğini anlatmış. Eski sahibinin çok gaddar ve zalim olduğunu, zerrece insafı olmadığını, akşamdan sabaha kadar kendisini çalıştırdığını, buna rağmen yeterince yemek vermeyip aç bırakarak eziyet ettiğini söylemiş. Artık dayanacak gücü kalmayınca, salata ekili bir tarlaya girmiş. Bağından kurtulup, ağzının suları akarak, iştah ve hararetle salataları yemiştir. Bütün suçu buymuş:

İşte cürmüm budur benüm yârân
Yok hilâfum benüm Hudâya ‘ıyân (D10/538)

Kurt ve tilki ise şöyle demiş:

Didiler hay kāfir-i bed-kīş
Mel' anet-pişe vü fücür-endiŝ

Sen ŝalatayı sirkesüz yiyesin
Hem yine bende cürm yok diyesin (D10/540, 541)

Eşeğin salatayı sirkesiz yemesinin, kendi yaptıklarından daha çok günah olduğunu söylemişler. Şimdi yapılacak tek şey varmış, o da zavallı eŝeği yemek:

İktifā eyledi yemek seni biz
Bundan olmaz saña rehā hergiz (D10/545)

Durumu anlayan eşek, son bir ricası olduğunu söylemiş. İçlerinden hangisi ilim ehli ise, kendisini onun yemesini istemiş:

Kaŝğıñuz ise ehl-i 'ilm disün
Beni luřf itsün evvelā o yesün (D10/548)

Kurt hemen atılmış. "Benim" demiş. Pek çok fen gördüğünü söylemiş. Eşek inanmayıp, "Âlim olduğunuz nereden malûm?" diye sormuş ve eklemiŝ:

Na'lum altında bir mürāsele var
'Âlim iseñ anı oķı ey yār (D10/551)

Bu hararetili tartiŝma bir ırmağın kenarında olmaktaymış. Eşek ayağını kaldırıp, kurda "Oku" demiş. Kurt okumak için eğildiğinde eşek "ya Allah" diyerek öyle bir çifte atmış ki, kurt bir anda suya yuvarlanmış:

Öyle bir ÷arb-ı pāy 'aŝķ itdi
Gurg cūya yuvarlanup gitdi (D10/555)

Suyun içerisinde hava kabarcığı gibi kâh dalıp kâh çıkarak bütün gücünü tüketmiş. O ana kadar tek başına onları seyreden tilki de aynı akıbete uğrayarak, ırmağa uçmuş. İkisi beraber yüzerek kenara çıkmışlar. Kurt soluyarak, tilkiye şöyle demiş:

Hep unutturdı baña her hevesi
Be ne keskin imiş mürāselesi (D10/561)

Tilki karşılık vermiş:

Be meded tırmayup karar idelüm
Yerli yerümüze karar idelüm (D10/564)

Hikâyenin sonunda Râsih, iki güzel beyit ile mesajını verir:

İşbu temsile güş şalduñ mı
Kıışşadan hişşe sen de alduñ mı
'İbret alursın andan 'âkıl iseñ
Lîk söz kâr ider mi câhil iseñ (D10/566,567)

Definelerin Sonu:

Râsih, on defineden sonra “Hâtimetü'd-Defâ'in” bölümüne geçer. Bu son kısımda 20 tane beyit vardır. Şair, eserini tamamladığı için Tanrı'ya dua eder. Pek çok şey hakkında bilgi verdiği için dolayısıyla, eserinin adına “Sırlar Definesi” dediğini belirtir:

Oldı çün pür-cevâhir-i iğbâr
Nâmı oldı defâ'in-i esrâr (D11/571)

Şair, hikâyelerinden her birinin nasihat ve anlamak isteyenlere hikmet sözleri olduğu düşüncesindedir:

Her hikâyeti bir naşihatdür
Fehm iderseñ kelâm-ı hikmetdür (D11/575)

Bu defineler, dünyanın sonuna kadar elden ele okunabilecek bir eserdir:

Bir eşerdür çalur cihânda hele
Biri almazsa biri alur ele (D11/577)

Râsih, öldükten sonra unutulmamayı ve ruhuna bir Fatiha gönderilmesini isteyen herkesin, bunun için çalışarak bir eser ortaya koymasını gerektiğini söyler:

Sen de sa'y eyle bir eşer ço hemân
Nâgehân itdügünde terk-i cihân
Seni hayr ile belki yâd ideler
Rûhuñı Fâtihâ ile şâd ideler (D11/582,583)

Şair son olarak, günahlarının affedilmesi için dua eder:

Ya İlähî be-nür-ı fâhr-ı resûl
Bizi kııl reh-revân-ı hayr-ı sübül (D11/584)

Yazımızın bu ilk bölümünde Râsih Divanı'ndaki Defineler'in ne olduğunu, şekil özelliklerini ve muhtevasını vermeye çalıştık. Mesnevi nazım şekliyle yazılan, “nasihat-nâme” sayılabilecek bu esere Define adının verilmesinin sebebini, Râsih'in verdiği öğütleri insan hayatı için bir kazanç ve hazine olarak görmesine bağladık. İki

yüzyıl boyunca Râsîh Divanı'nın sayfaları arasında saklı kalan bu on definenin, bir hazine olarak değerini hâlâ koruduğuna inanıyoruz. İlk define dışında diğer definelerin hepsinde hikâye bölümünün olması, Râsîh'in fikirlerini sağlam temellere oturtarak desteklemek için duyduğu, gördüğü veya bizzat yaşadığı olayları birer hikâye şeklinde anlatma yolunu seçtiğini göstermektedir. Bu hikâyelerden mutlaka bir sonuç çıkarmıştır. Sonuca ulaşır ulaşmaz, bir veya iki beyit ile telkin ya da nasihat verdiği görülmektedir. Bu açıdan Defineler'in konusu itibariyle didaktik bir amaç taşıdığını söyleyebiliriz. Elimizden geldiğince gün ışığına çıkarmaya çalıştığımız bu Defineler sayesinde hem şairin hayat anlayışını ve olayları değerlendirme biçimini, hem de o dönemdeki ahlâkî değer yargılarını öğrenmiş olduk. Zaman ve mekan değişse de, toplum düzenine kalite getirecek ölçütlerin değişmediğini tesbit ettik. Ele alınan konular, bunların yaşamın içinden gelen yansımaları ve kullanılan dilin günlük konuşma dili olması açısından da hayatın edebiyata aksettiğini gördük.

Türk edebiyatında ve Fars edebiyatında bu türde yazılmış pek çok ahlâkî eser olduğunu yazımızın başında belirtmiştik. Bu eserler ile Defineler arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koyacak bir çalışmanın ilgi çekici olacağı kanısındayız. Dolayısıyla ilgi kurup karşılaştırmayı ikinci yazıya bırakıyoruz.

Kaynaklar

- Bursalı Mehmed Tahir (1325) *Ahlâk Kitaplarımız*, İstanbul.
- HENGİRMEN, Mehmet (1983) *Güvahi Pend-nâme*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KAPLAN, Mahmut (1995) *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Tenkitledi Metin)*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- KUT, Günay (1989) *Orhan Şaik Gökyay*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (1963) "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız", *TDAY Belleten*, İstanbul.
- ONAY, Ahmed Talat (1992) *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar* (Hazırlayan: Cemal Kurnaz), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ÖZKAN, Mustafa (1983) "Pend-nâme-i Güvahi'deki Atasözleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 27: 222-247.
- ÖZKIRIMLI, Atilla (1992) "Nasihat-nâme", *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi III*, İstanbul: Cem Yayınları.
- _____ (t.y.) *Kabusnâme*, İstanbul: Tercüman 1001 Eser.
- ÖZTEKİN, Özge (1997) "*Râsîh Divanı (İnceleme-Tenkitledi Metin-Özel Adlar Dizini)*" Ankara: Hacettepe Üniversitesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- SEVGİ, Ahmet ve Mustafa ÖZCAN (1996) "Meşhur Bir Gazelin Sahibi: İki Râsîh", *Ali Canip Yöntem'in Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, İstanbul: Sözlük Basım Yayın.
- ÜNVER, İsmail (1986) "Mesnevi", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, 415-416-417: 430.